

Kirjojen lukemisen ja hankinnan kehityslinjoja 1970-luvulla

Vakkari, Pertti, Kirjojen lukemisen ja hankinnan kehityslinjoja 1970-luvulla [Trends in book reading and the use of book channels in Finland]. Kirjastotiede ja informatiikka, 3 (3): 72–83, 1984.

The trends in adult reading habits and use of book channels are analysed. Two sets of interviewdata representing the entire Finnish population of at least 15 years of age in the years 1973 and 1981 were used in the analysis. In 1973 31 % and in 1981 28 % of adults had not read a single book during the past six months, yet the amount of active readers has increased 13 %-units. The number of those who read vocational or educational books, and especially other non-fiction, has increased considerably. Fiction reading has grown less. In particular, the reading activity and non-fiction reading by women has increased. The share of non-fiction is approaching that of fiction among Finnish readers. The reading of books has thus developed in an instrumental direction. This phenomenon is explained by the thorough change of educational and occupational structures in Finland after World War II. The Finns acquire their books in a growing degree from charge-free channels, i.e. from public libraries and from friends. The use of commercial book channels has not increased in the same degree.

Address: Institute of Library and Information Science, University of Tampere, PB 607, SF-33101 Tampere 10, Finland

Viime aikojen keskustelussa on kannettu huolta kirjan ja lukemisen asemasta. Lukemisen on arveltu vähenevän ja kirjan menettävän merkitystään erityisesti nuorempien sukupolvien keskuudessa uuden viestintävälineistön ja ohjelmatarjonnan lisääntyessä. Kuitenkin kirjoja lukevan aikuisväestön osuus on kasvanut 1960-luvulta 1970-luvun puolimaihin saakka. Lisäksi ihmiset lukivat yhä ahkerammin (Eskola 1979, 126–128, 133–136). Epäilyksiä kansalaisten lukuhalun ehtymisestä tukevat Suomen kustannusyhdistyksen tiedot, joiden mukaan sen jäsenen kirjojen kappalemääräinen myynti on pysynyt samalla tasolla, n. 22 milj. kpl:na, sekä v. 1971 että v. 1981 (Lappi 1983, 12). Toisaalta tiedetään, että yleisten kirjastojen lainausluvut ovat kasvaneet 1970-luvulla vuosikymmenen lopun tasaantumisen jälkeenkä. Kasvua on tapahtunut myös 1980-luvun alussa (Hovi 1984, 32–33, 42). Vaikuttaa siltä, että lukeminen ei olisi vähentynyt, vaan kirja-

hankintakanavien käytössä olisi tapahtunut kunnallisen kirjaston asemaa korostavia muutoksia.

Tämän artikkelin tarkoituksena on piirtää kuvaa aikuisväestön kirjanlukemisen ja kirjahankekanavien käytön kehityksestä 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa. Sitä varten verrataan vuosien 1973 ja 1981 tietoja. Taustaksi pohditaan II maailmansodan jälkeisiä rakennemuutoksia edellytyksinä mahdollisille lukemisen muutoksille. Vaikka onkin kyse lähinnä 1970-luvun linjoista, niillä on juurensa aikaisempien vuosikymmenten kehityksessä.

Rakennemuutokset kirjojen käytön pontimena

Voimakas sodanjälkeinen rakennemuutos on toiminut erilaisten kulttuuriharrastusten ja kirjojen lukemisen lisääntymisen perustana. Se on tuottanut edellytyksiä, kykyjä ja

mahdollisuuksia, jotka ovat johtaneet kirjojen käyttöön. Nämä muutokset eivät vaikuta suoraviivaisesti, vaan erilaisten välittävien mekanismien avulla ihmisten ajattelutapoihin ja tottumuksiin. Muuttuneet aineelliset ja henkiset edellytykset vuorovaikutuksessa aikaisempien käytäntöjen kanssa muokkaavat uusia tottumuksia. Kirjojen lukemisen kannalta muutokset eivät ole yhdensuuntaisia. Lukemisaktiivisuus saattaa vaihdella eri ryhmissä ja kirjan käyttötavat muuttua.

Suomalaisen yhteiskunnan sodanjälkeiselle kehitykselle on ollut leimaa-antavaa voimakas taloudellinen kasvu, joka tosin on hidastunut 1970-luvun puolivälin jälkeen, elinkeino ja ammattirakenteen nopea muutos, muutto maalta kaupunkeihin sekä väestön koulutustason huima nousu.

Maatalous on menettänyt työntekijöitä sekä teollisuudelle että palveluille. Varsinkin palveluammateissa toimivien määrä on kasvanut 1970-luvulla teollisuudesta elantonsa saavien määrän pysyessä ennallaan (SVT VI C: 106 XVII, 24, 33). Kehitys on merkinnyt etenkin johtavassa asemassa olevien ja ylempien toimihenkilöiden määrän keskimääräistä voimakkaampaa kasvua (Alestalo 1980, 157–159). Onkin sanottu, että elinkeino- ja koulutusrakenteen murros tuotti enemmän uusia herran paikkoja lyhyemmässä ajassa kuin koskaan ennen (Mäkelä 1983, 195). Ja herrathan ovat perinteisesti olleet etummaisista kirjan käyttäjiä niin työssään kuin vapaa-aikanaan. Myös useiden muiden ammattien tieto- ja taitovaatimukset ovat kasvaneet siten, että ne edellyttävät jatkuvaa tietojen hankintaa myös kirjoja käyttäen. Nämä muutokset ovat omiaan lisäämään varsinkin työhön liittyvän kirjallisuuden seuraamista.

Palveluammateissa toimivien ja toimihenkilöiden määrän lisääntymisen voi otaksua vaikuttavan monin tavoin kirjojen lukemiseen. Muissa palveluelinkeinoissa kuin kaupan ja rahoituksen piirissä työpaikkojen määrä kasvoi eniten vasta 1970-luvulla. Niitä tuli tuolloin huomattavasti lisää varsinkin yhteiskunnallisille palvelualoille, kuten opetukseen ja terveydenhuoltoon (SVT VI C: 106 XVII, 24). Työpaikkojen määrä kasvoi siis huomattavasti niillä aloilla, joilla perinteisesti luetaan runsaasti joko ammatin vaatimusten vuoksi tai koulutuksen antamien valmiuksien ansiosta. Yhä useammat palkkatyöläiset joutuivat tekemisiin työpaikkojen kanssa, joissa vallitsee kulttuuriharrastuksiin ja kirjallisuuden lukemiseen myönteinen ilmapiiri. Sen voi otaksua virittävän heikommin lu-

kemiseen suuntautuvia kirjojen pariin. Myös kyseisten alojen työt ovat fyysisesti vähemmän rasittavia kuin teollisuudessa (vrt. Työterveyslaitos 1983, 30–33), joten ne eivät ole luonteeltaan yhtä voimakkaita lukemisen esteitä kuin teollisuustyöt.

Kolmas toimihenkilö- ja palveluammattaja perinteisistä teollisuusammateista erottava seikka on se, että kun jälkimmäisten työn kohde ovat esineet, edelliset ovat tekemisissä ihmisten, merkkien ja symbolien kanssa. Tämä edellyttää tiedollisten ja taidollisten valmiuksien lisäksi kykyä käyttää toisia ihmisiä hyväksi persoonattomassa, välineellisessä interaktiossa (Sulkunen 1980, 153–154). Työelämässä tapahtuva ihmissuhteiden esi-neellistyminen vaatii vastapainokseen itsearvoisia ihmissuhteita muualla kuin työympäristössä. Suuren muuton aiheuttama ihmissuhteiden katkeilu ja yksityistymiskehityksen mukanaan tuoma ihmissuhteitten keskitymisen perhepiiriin saattaa aiheuttaa itsearvoisten ihmissuhteitten hakemista kuvitteelliselta tasolta. Kaunokirjallisuus tarjoaa siihen yhden väylän. Myös muiden joukkotiedotusvälineiden anti voi täyttää tätä tehtävää. Puhutaanhan nykyään julkisuuden henkilöistä kuin tuttavista. Yleisemminkin ihmissuhteiden merkityksen voimakas kasvu varsinkin nuoremmissa sukupolvissa saattaa lisätä kaunokirjallisuuden käyttöä sen muiden tehtävien ohella ihmissuhdemallien antajana. Ihmissuhdeteemathan ovat sen perinteistä aiheistoa. Mikäpä olisi sopivampaa luettavaa nuoremmille sukupolville, jotka Roosin (1980, 20) mukaan vellovat erilaisissa ihmissuhdeongelmissa loputtomiin.

Ehkä kaikkein merkittävin kirjan erilaisia käyttövalmiuksia lisäävä muutos on ollut voimakas koulutustason nousu varsinkin toisen maailmansodan aikana tai sen jälkeen kouluikään tulleiden keskuudessa. Koulutetun väestön määrä on runsaimmin noussut 1970-luvulla. Muutoksen nopeutta kuvaa se, että kun 25–44 vuotiaista vuonna 1960 7.5 % oli suorittanut ylioppilastutkinnon, vastaava luku oli v. 1970 n. 9.5 % ja v. 1980 16 %. Vieläkin rajumpaa koulutustason nousu on ollut nuoremmissa 20–24 vuotiaiden ryhmässä. Vuonna 1980 29 % heistä oli suorittanut ylioppilastutkinnon. Myös ammatillisesti koulutetun väestön määrä on lisääntynyt runsaasti. (SVT VI C: 106 XVII, 55–57). Eikä kehitys pysähdy vielä tähän. Nykyisin noin puolet kustakin ikäluokasta siirtyy lukioon. Lukion voi otaksua antavan valmiuksia kirjojen välityksellä tapahtuvaan instrumentaaliseen tiedonhankintaan sekä myös kirjalli-

suusharrastukseen perehdyttämällä opiskelijat kaunokirjallisuuden konventioihin. Koulutustason nousun voi siis otaksua lisänneen sekä tieto- että kaunokirjallisuuden lukemista erityisesti sotien jälkeisissä ikäluokissa.

Rakennemuutokset heijastuvat myös suomalaisten elämäntapaan. Kansalaisten sosiaalinen ja fyysinen turvallisuus on lisääntynyt huomattavasti. Laadultaan ihmisten elämä on J-P Roosin (1980, 21–22) mukaan tullut tasapaksummaksi ja varmemmaksi, mutta ohentunut sisällöltään sekä menettänyt kiinnostavuuttaan. Elämäntapaa subjektiivisesti määrittävät tekijät ovat 1970-luvulla keskittyneet yhä vahvemmin kysymyksen elämän sisäisestä hallinnasta, kun sen ulkoinen hallinta on lakannut olemasta keskeinen ongelma. Ihmiset pyrkivät löytämään elämän sisäisen hallinnan uusia muotoja, tapoja tuoda elämäänsä sisältöä, järjestystä ja tarkoitusta, kun ponnistelu ulkoisen hallinnan saavuttamiseksi ei enää riitä. Roos siis tarkoittaa sitä, että kun ihmisten elämä on taloudellisesti suhteellisen turvattua, heille avautuu mahdollisuuksia kiinnostua elämän mieleen liittyvistä kysymyksistä, joihin he myös tarttuvat. Toisin kuin Roos Daun (1983) otaksuu ihmisten sisäänpäin kääntymisen aiheutuvan nyky-yhteiskunnan organisointitavasta johtuvasta tunteesta, etteivät he pysty hallitsemaan ympäristöään. Oman työn kontrollimahdollisuuksien väheneminen, virallisten hallinto- ja kontrollikoneistojen kasvu ja monimutkaistuminen sekä joukkotiedotusvälineiden välittämä valtava informaatiotulva aiheuttavat tunteen siitä, ettei ihminen aina oikein kykene ymmärtämään eikä hallitsemaan ympäristöään. Daunin (mt., 11) mukaan yksityisasunto ja materiaallinen kulutus hallintamuotoina tarjoavat vastapainon oman elämän hallinnan puutteille muilla elämäntilanteilla. Yhteiskunnan sosiaalinen organisaatio aiheuttaa vieraantumista ja vallan puutetta, joka johtaa elämäntilanteen supistumiseen materiaaliseen kulutukseen.

Kun Daun näkee elämän sisäistä hallintaa haettavan perheen ja kulutuksen piiristä, Roos näkee mahdollisuudet laajempina. Kummassakin tapauksessa kirjallisuudella voi olla kaksi toisistaan poikkeavaa tehtävää. Kirjallisuus ja yleisemmin joukkotiedotus voi toimia viihteellisenä elämän puristuksen laukaisijana sekä tarjota kuvitteellisella tasolla kokemuksen paremmasta elämäntilanteesta. Toisaalta kirjallisuutta saatetaan käyttää elämän mielen rakennuspuiden aineksena. Kaunokirjallisuus tarjoaa subjektiivisia todellisuuden malleja. Se antaa Björlingin

(1972, 55) sanoin »kosmoksen valmiiksi kirjoitettuna». Toisaalta yleinen tietokirjallisuus auttaa tiedolliseen elämän jäsentämiseen. Tähän tarkoitukseen on vaikea löytää kirjallisuudelle kilpailijaa muusta joukkotiedotuksesta.

Otaksuttavasti elämän sisäisen hallinnan etsintä lisää kirjallisuuden alueella ennen muuta yleisen tietokirjallisuuden ja tasokkaan kaunokirjallisuuden lukemista. Yhteiskunnallisen muutoksen nopeus sekä julkisten instituutioiden kasvusta ja eri elämäntilanteiden virallistumisesta johtuva organisaatioiden ja toimintojen monimutkaistuminen asettavat kansalaisille kasvavia tietovaatimuksia, joihin perinnetieto ei päde. Myös nämä lisääntyvät elämän ulkoisen hallinnan ongelmat edellyttävät kasvavaa tiedonhankintaa. Pako näistä ongelmista viihteeseen tapahtuu todennäköisesti runsaammin muiden joukkotiedotusvälineiden kuin kirjan avulla. Pako voi tapahtua myös kasvaneena suuntautumisena kulutukseen.

Vaikuttaa siis siltä, että 1970-luvun rakennemuutokset olisivat vielä kirjan ja lukemisen asemaa ylläpitäviä. Kirjan käyttötarkoitukset ovat ilmeisesti kuitenkin muuttuneet entistä instrumentaalisemmiksi (vrt. Luckham 1984). Siitä voi otaksua tulleen entistä runsaammin työn, opintojen ja harrastusten väline. Näiden praktisten käyttötarkoitusten ohella kirjallisuuden orientoiva, maailmaa jäsentävä tehtäväkin kasvaneen väestön tiedollisten valmiuksien kohotessa. Tämä johtaa yleisen tietokirjallisuuden kasvaneeseen käyttöön. Sen sijaan kaunokirjallisuuden asema kansalaisten lukemiskentässä saattaa heiketä. Sen kanssa kilpailevat muut joukkotiedotusvälineet ja vapaa-ajanviettotavat.

Aineistot

Vuoden 1973 tiedot ovat valtakunnallisen lukemistutkimuksen aineistosta. Tutkimusta varten haastateltiin vajaa tuhat suomalaista, jotka edustavat Ahvenanmaata lukuunottamatta koko maan 15 vuotta täyttäneitä väestöä. Tarkemmat tiedot aineistosta saa Katariina Eskolan teoksesta *Suomalaiset kirjanlukijoina* (s. 92–117, 260–276). Vuoden 1981 tiedot perustuvat Tilastokeskuksen suorittaman valtakunnallisesti edustavan kulttuuriharrastus- ja vapaa-aikatutkimuksen haastatteluai- neistoon. Koska jälkimmäinen aineisto edusti maan 10 vuotta täyttäneitä väestöä, siitä poistettiin aineistojen vertailtavuuden vuoksi 10–14 vuotiaiden tiedot. Aineistoa on esitelty

tarkemmin Tilastokeskuksen julkaisussa Tilastollisia tiedonantoja 73.

Vuoden 1973 tutkimuksessa haastateltavilta tiedusteltiin edeltäneen 12 kuukauden aikaista lukemisyhteisyyttä, kun taas aikaväli oli vuonna 1981 kuusi kuukautta. Vertailun mahdollistamiseksi aikaisemman tutkimuksen kysymykset luokiteltiin siten, että ne osoittivat haastattelua edeltäneen puolen vuoden aikaisen lukemistiheyden. Vuonna 1981 kysyttiin aikaisempaa eriytyneemmin luettuja kirjatyyppisiä. Käytettyjä muuttujia yhdistettiin siten, että ne vastasivat v. 1973 käytettyä kirjallisuuden luokitusta. Sen sijaan kirjanhankintakanavien käyttöä osoittavia mittareita ei saatu täysin vertailukelpoiksi. Vuoden 1981 tiedot kertovat onko haastateltava hankkinut kirjoja tietystä kanavasta kuluneen puolen vuoden aikana, kun taas v. 1973 rajana oli vuosi.

Kirjan yleisön kasvu taittunut

Sodan jälkeinen kirjoja lukevan väestöosan suhteellinen kasvu näyttää Suomessa päättyneen. Kun v. 1973 31 % aikuisväestöstä ei lukenut haastattelua edeltäneen puolen vuoden aikana kirjoja, vastaava luku v. 1981 oli 28 % (taulukko 1). Muutaman prosenttiyksikön noususta huolimatta voitaneen puhua kasvun tyrehtymisestä, koska yleisön suhteellinen osuus nousi vielä 1970-luvun puoli- ja loppupuolella (Läs! 1983, 168-169). Vastaavaa hidastumista on tapahtunut 1970-luvulla useissa muissakin Euroopan maissa, mm. Unkarissa (Gereben 1984) ja Ruotsissa 1970-luvun loppupuolella (Läs! 1983, 168-169). Saksan liittotasavallassa tämä vaihe koettiin jo 1960- ja 1970-luvun taitteessa (Schmidtchen 1974, 713-714, Franzman 1981, 210-211).

Vaikka lukijakunnan kasvu näyttää taittuneen, se ei ole hillinnyt niiden lukuintoa, jotka tarttuvat kirjaan. Aktiivisesti, vähintään kirjan kuussa lukevien osuus on lisääntynyt 13 prosenttiyksikköä (taulukko 1). Ne, jotka siis yleensä kirjoja lukevat, lukevat yhä runsaammin. Yleisössä näyttää tapahtuneen lievää polarisoitumista aktiivilukijoihin ja niihin, jotka eivät tapaa lukea. Nopea koulutustason nousu ja muut 1970-luvun muutokset eivät siis ole kasvattaneet lukijakuntaa, vaan jo lukevien lukemisyhteisyyttä. Osa kansalaisista jättäytyy jatkuvasti kirjallisuuden ulkopuolelle. Suomessa tapahtunut aktiivien lukijoiden osuuden lisääntyminen näyttää

Taulukko 1. Puolen vuoden aikainen kirjojen lukeminen vuosina 1973 ja 1981 (%).

Kirjojen lukeminen 6 kk:n aikana	v. 1973 (974)	v. 1981 (2263)
ei yhtään kirjaa	31	28
1-5 kirjaa	40	30
6- kirjaa	29	42

Työhön tai opintoihin liittyviä kirjoja	19	32
Muita tietokirjoja	16	43
Romaaneja tai muuta fiktiota	56	63
Sarjalukemistoja	13	21

poikkeavan muusta eurooppalaisesta kehityksestä. Liittotasavallassa ja Englannissa koko lukevan yleisön stabilisoituminen on tapahtunut 1960- ja 1970-luvun taitteessa (Schmidtchen 1974, 713, Luckham 1984) ja Ruotsissakin 1970-luvun lopulla (Läs! 1983, 173). Tämä saattaa johtua siitä, että Suomen rakennemuutos on lähtenyt liikkeelle eurooppalaisittain tarkastellen myöhään ja siitä, että näissä maissa luetaan yhä kirjoja runsaammin kuin Suomessa.

Muutokset erityyppisen kirjallisuuden lukemisessa

Eri kirjallisuustyyppien lukemista voitiin verrata vain yleisyystietojen avulla; oliko haastateltava lukenut mainittua kirjallisuutta edeltäneen puolen vuoden aikana. Näin ollen tiedot eivät anna kovin tarkkaa kuvaa lukemisen määrällisistä muutoksista.

Tietopuolisen kirjallisuuden lukeminen on yleistynyt selvästi fiktiota runsaammin (taulukko 1). Varsinkin muun kuin työhön tai opintoihin liittyvän tietokirjallisuuden seuraaminen on lisääntynyt erittäin runsaasti. Sen käyttö on miltei kolminkertaistunut vuosikymmenessä. Sepitteellisellä puolella sekä romaanien ja muun kaunokirjallisuuden lukeminen on yleistynyt samassa tahdissa kuin sarjalukemistojenkin, noin 7-8 prosenttiyksiköllä. Sarjalukemistojen, kuten Jerry Cotton tai Femina-sarjojen, seuraaminen on lisääntynyt melko niukasti ja niitä luetaan huomattavan vähän varsinaiseen kaunokirjallisuuteen verrattuna.

Kaunokirjallisuudella on yhä valta-asema suomalaisten lukemiskentässä. Sen rinnalle on kuitenkin selvästi kohoamassa yleinen tietokirjallisuus sekä myös jossain määrin työhön ja opintoihin kuuluva kirjallisuus. Lukemisen luonne vaikuttaa muuttuneen ekspressiivisestä instrumentaalisemmaksi. Kirjallisuutta käytetään yhä enenevässä määrin työn, opintojen, harrastusten, muiden erilaisten käytännön tarpeiden ja maailmaan orientoitumisen välineenä. Rakennemuutokset ovat aiheuttaneet toisaalta eri elämänalueiden tietovaatimusten kasvua samalla kun koulutusmahdollisuuksien lisääntyneenä väestön valmiudet hankkia tietoa ovat kohentuneet etenkin nuoremmissa ikäluokissa. Yhä suurempi osa väestöstä kuuluu ammatissa toimiviin. Varsinkin korkeaa koulutusta vaativien toimihenkilö- ja muiden teknis-hallinnollisten sekä yhteiskuntatieteellisten ammattien määrä on kasvanut nimenomaan 1970-luvulla (Alestalo 1980, 157–159, SVT 106 C XVII, 24, 36). Myös muiden kuin perinteisten valkokaulusammattien tietovaatimukset ovat lisääntymässä (Asp 1983, 24–28). Tämä aiheuttaa kasvavaa tarvetta myös tietokirjallisuuden seuraamiseen.

Muillakin elämän alueilla tarvittavan tiedon määrä on kasvanut. Yhteiskunnan organisoituneisuus, keskittyneisyys ja monimutkaisuus ovat lisääntyneet ja tämä säätelee yhä voimakkaammin sosiaalista elämää. Liisa Uusitalo (1983, 228–229) toteaa Habermasia lainaten systeemisen kontrollin ulottuvan yhä laajemmalle rajoittaen niiden itsenäisten päätösten ja toimintojen määrää, jotka ovat perinteisesti kuuluneet ihmisten omaan autonomiseen elämämpiiriin. Samalla on tapahtunut toimintojen siirtymistä yksityisestä julkiseen elämämpiiriin. Eri elämänalojen toimintojen nopea rationaalistuminen ja siirtyminen yhteiskunnan hoidettavaksi aiheuttavat sen, että perinnetietous on riittämätöntä niiden hallitsemiseksi ja hoitamiseksi. Kansalaisten on käytettävä yhä enemmän aikaa tiedonhankintaan pystyäkseen toimimaan yhä monimutkaisemmassa yhteiskunnassa. Olemassaoloon ei enää riitä eläminen ja oleminen, vaan tarvitaan ammattitietoa monilta elämänalueilta mm. kuluttamisen ja palvelujen käytön pohjaksi. Myös harrastuksissa perinnetietous on syrjäytynyt kirjallisuuden tieltä. Käytännön tietouden ohella elämän ulkoisen hallinnan laajentaminen ja systeemisen kontrollin voittaminen edellyttää yleistiedon lisäämistä. Ilmeisesti myös tämä heijastuu kasvaneena yleisen tietokirjallisuuden käytönä.

Tietokirjallisuuden yleisöä hitaampi fiktion yleisön kasvu saattaa johtua siitä, että muut vapaa-ajan toiminnot ja harrastukset kilpailevat voimakkaammin juuri sen kanssa. Mainitun kaltaisten yhteiskunnan kehityksen sisäisten välttämättömyyksien kasvattaessa tietopuolisen kirjallisuuden käyttöä, kasvava määrä vapaa-ajanviettopoja tarjoavat vaihtoehdon fiktion lukemiselle. Esim. television on todettu (Tiihonen 1969, Television and human behavior 1978, 164–165) korvaavan kirjan viihde- tai fantasiatehtävää. Television lähetystuntien määrä Suomessa on kasvanut vuodesta 1972/73 vuoteen 1980/81 noin 900 tunnilla (Tilastollisia tiedonantoja 73, 278). Vaikka ohjelmarakenne ei yleispiirteisissään näytä muuttuneen (mt., 280–281), katseluun käytetystä ajasta uhrattiin v. 1982 hieman suurempi osa viihdeohjelmille kuin v. 1976 (Erholm & Silvo 1983, 37). Tämä voi osittain olla syynä fiktion lukemisen hitaaseen kasvuun. Saattaa olla, että televisio on leikannut osan varsinkin viihdepainotteista kirjallisuutta lukevasta yleisöstä. Sen sijaan perinteisen kaunokirjallisuusharrastuksen voisi otaksua olevan nousussa väestön koulutustason kasvun ansiosta.

Miesten ja naisten lukeminen

Naiset ovat ajaneet 1970-luvun kuluessa miesten ohi lukemisahkeruudessa, joskin erot ovat pienet (taulukko 2). Kummankin sukupuolen edustajat lukivat 1970-luvun alussa suunnilleen yhtä paljon. Vuosikymmenen aikana kirjoihin tarttuvien naisten osuus on kasvanut viidellä prosenttiyksiköllä miesten osuuden pysyessä suunnilleen ennallaan. Ahkerasti, vähintään kirjan kuussa lukevien osuus on myös kasvanut selvästi nopeammin naisten kuin miesten parissa. Kirja on saanut uutta sekä säännöllisesti lukevaa yleisöä erityisesti naisista. Kirjalajeista sekä työhön ja opintoihin liittyvien että muiden tietokirjojen käyttö on yleistynyt voimakkaammin naisilla kuin miehillä (taulukko 2). Fiktion seuraaminen on kasvanut samassa tahdissa. Kun tietokirjallisuus oli 1970-luvun alussa miesten aluetta, vuosikymmentä myöhemmin sukupuolten väliset erot ovat näin tarkastellen tasoittuneet.

Elinkeino-, ammatti- ja koulutusrakenteen muuttuminen on pohjustanut naisten lukemisen aktivoitumista ja muuttumista tietokirjapainotteisemmaksi. Naisten yleissivistävän koulutuksen taso on miesten yleissivistysta-

Taulukko 2. Puolen vuoden aikainen kirjojen lukeminen sukupuolen mukaan vuosina 1973 ja 1981 (%).

Kirjojen lukeminen 6 kk:n aikana	v. 1973		v. 1981	
	Miehet (449)	Naiset (518)	Miehet (1068)	Naiset (1195)
ei yhtään kirjaa	31	32	30	27
1-5 kirjaa	39	42	31	29
6- kirjaa	31	27	39	44
Työhön tai opintoihin liittyviä kirjoja	22	16	32	31
Muita tietokirjoja	19	13	43	43
Romaaneja tai muuta fiktiota	53	58	60	65
Sarjalukemistoja	17	10	24	19

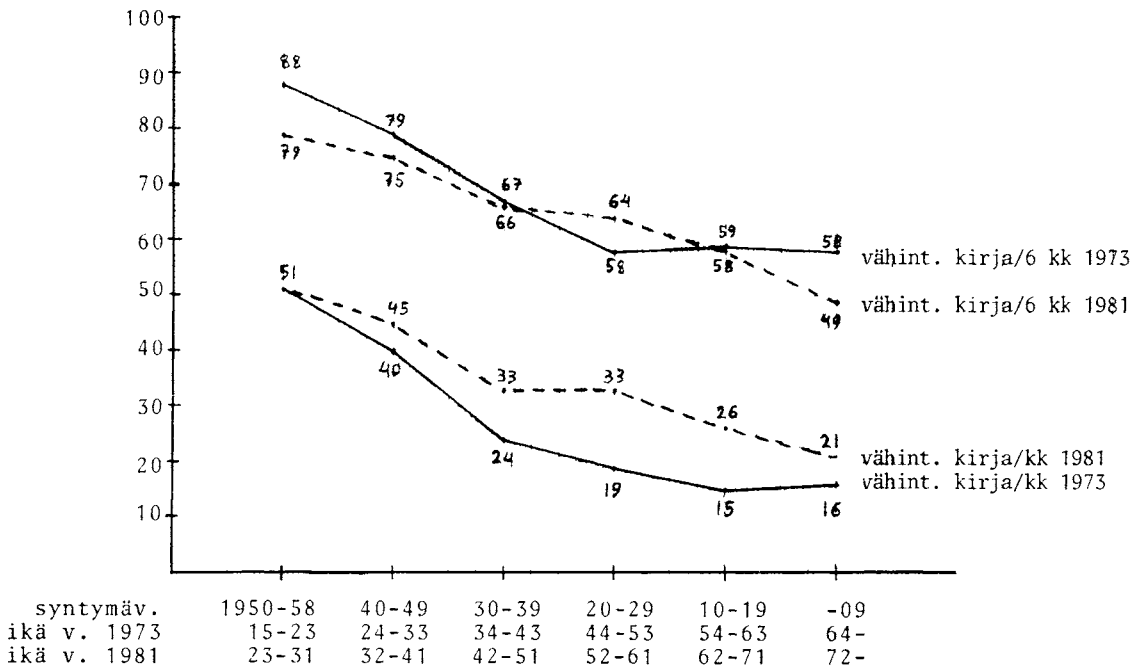
soa korkeampi. Esimerkiksi ylioppilastutkinnon suorittaneista enemmistö on ollut naisia jo 1950-luvulta lähtien ja suuntaus on jatkunut myös 1970-luvulla (Tilastollisia tiedonantoja 72, 41). Korkeasti koulutetut ovat perinteisesti keskimääräistä innokkaampia kirjallisuuden lukijoita, joiden lukemasta tietoteokset ottavat tavallista suuremman osan.

Kun ammatissa toimivien miesten määrä on koko 1970-luvun pysynyt jokseenkin ennallaan, ammatissa toimivien naisten määrä on samanaikaisesti lisääntynyt noin 16 %:lla (Tilastollisia tiedonantoja 72, 68). Naisten suurin työllistäjä elinkeinoista on yhteiskunnalliset palvelut ja niistä nimenomaan opetus, tutkimus ja terveydenhuolto. Tämä ala on myös nopeasti kasvanut naisten työllistäjänä 1970-luvulla (mt., 68). Naisten voimakas astuminen työelämään lisää heidän tarvetaan ylläpitää ja lisätä ammattitaitoaan. Tämän ohella varsinkin naisten lisääntynyt opiskelu laajentaa opintoihin ja työhön liittyvää kirjallisuuden käyttöä. Naisten miehiä runsaampi hakeutuminen toimihenkilö- ja palveluammatteihin vie heidät sellaiseen työympäristöön, jossa työn luonteen ja ilmaisiin voi otaksua olevan keskimääräistä enemmän kulttuuriharrastuksia ja kirjallisuuden lukemista suosivaa. Näihin ammatteihin liittyy keskimääräistä runsaammin kirjojen käyttöä, niiden harjoittajat ovat tavallista korkeammin koulutettuja sekä niiden ammattiperinteeseen kuuluu myönteinen suhtautuminen taiteisiin ja kirjallisuuteen (vrt. Vakkari 1984, 11). Yleensäkin voisi 1970-luvulla tapahtuneen naimisissa olevien ja alle kouluikäisten lasten äitien voimakkaan siirtymisen työelämään (SVT VI C: 106 XVII, 24) otaksua avanneen naisten kokemuspiiriä ja lisänneen heidän tiedollista aktiivisuuttaan

kotona oloon verrattuna. Esimerkiksi Kortteinen (1982, 74-76) kuvaa lähiön kotiäitien elämäntilanteen ja toimintamahdollisuudet hyvin rajoittuneiksi.

Ikä ja lukeminen

Kirjoja lukevien osuus on jonkin verran supistunut vuoden 1940 jälkeen ja ennen vuotta 1910 syntyneissä. Vastaavasti lukemiskiivisuuden kasvu on ollut vähäisempi näissä ryhmissä verrattuna 1910-39 syntyneisiin (kuvio 1). Muutokset liittyvät toisaalta yksilöiden elinvaiheeseen ja toisaalta sukupolvien välisiin kokemustaan eroihin (vrt. Eskola 1981, 287). Ilmeisesti perhevelvollisuudet ja ammattiuran luominen ovat sitoneet nuorempien sukupolvien ajan niin, ettei sitä ole liennyt entisellä tavoin kirjojen lukemiseen. Tulevaisuudessa tämä elämäntaakan puristus helpottaa (vrt. Wilensky 1981, 256-259), jolloin voidaan otaksua myös näille vuoden 1940 jälkeen syntyneille jäävän enemmän aikaa omille harrastuksilleen. Näin näyttää käyneen lukemisen osalta ennen vuotta 1940 syntyneillä. Heillä on alkanut elinvaihe, jota J-P Roos (1983, 18-19) kutsuu kolmanneksi eimäksi. Nämä yli 40 vuotiaat ovat suorittaneet ne keskeiset tehtävät, jotka ennen veivät ihmisen koko aikuisiän. He ovat hankkineet asunnon, kasvattaneet lapset ja hankkineet kaikki elintason liittyvät perusvarusteet. Heillä on tässä vaiheessa suhteellisen turvattu työ, kummallakin puolisella kohtuullinen tulotaso ja hyvä terveys. Heillä on mahdollisuus käyttää aikaansa omiin tarkoituksiinsa ja itseään varten. Se on antanut heille mahdollisuuden palata entistä ahkerammin kirjojen pariin. Lisäksi 1910-19 syntyneiden siirtyminen eläkkeelle 1970-luvulla on antanut aikaa lukemiselle. Heitä vanhem-

Kuvio 1. Lukemisfrekvenssi ikäkohorteittain vuosina 1973 ja 1981 (%).

pien, ennen vuotta 1910 syntyneiden muita vähäisempi lukemisaktiiviteetin kasvu liittyy heidän ikääntymiseensä. Vuonna 1981 nuorimmatkin heistä olivat yli 70 vuotiaita. Voimien ja terveyden heikkeneminen vähentävät heidän lukemisedellytyksiään.

Vuonna 1920-29 syntyneiden muita suurempi lukemisharrastuksen kasvu saattaa johtua elinvaiheen vaikutusten ohella myös heidän muista sukupolvista poikkeavasta kokemustaustastaan. Antti Eskola (1976, 21) on huomauttanut vuoden 1973 aineistossa ja muutamien muidenkin tutkimusten mukaan niiden lukevan tavallista enemmän, jotka tulivat kouluikään heti oppivelvollisuuslain voimaantulon (v. 1927) jälkeen. Aikaisemmista sukupolvista heitä siis erottaa oppivelvollisuus. He ovat käyneet kansakoulun, joka on antanut ensimmäisen kerran koko ikäluokalle opetusta myös kaunokirjallisuudessa sekä juurruttanut kirjojen välineelliseen käyttöön. Myöhemmistä sukupolvista heidät erottaa sodan jälkeen eletty nuoruus, jolloin kulutustavaroista oli pulaa, mutta kirjoja tarjolla. Eräässä vuoden 1946 Kirjakauppalehdessä mainitaankin kaiken säännöstellyn tavaranuukkuuden keskellä kirjojen olevan sikäli poikkeusasemassa, että niitä on voinut ostaa milteipä mielin määrin ja ilman kortteja ja

pisteitä (Gallup-tutkimus 1946, 197). Tilaisuutta myös näytettiin käytetyn hyväksi, koska kirjojen ostaminen oli tuolloin yleisempää kuin 1970-luvun loppupuolella (vrt. mt., 198, Tilastollisia tiedonantoja 60, 190). Kirjakulttuurilla oli tuolloin ilmeisen voimakas asema. Voisi otaksua, että he ovat silloin sosiaalistuneet edellisiä ja seuraavia sukupolvia voimakkaammin kirjallisuuden lukemiseen, mikä näkyy tilaisuuden tarjoutuessa muita suhteellisesti runsaampana lukemisenä.

Vaikka lukemistiheyden kasvu vaihtelee eri ikäkohortissa, kuitenkin ihmiset lukevat ahkerammin kuin vastaavanikäiset vuosikymmen aikaisemmin.

Kaikkein nuorin ikäryhmä, v. 1950-58 syntyneet, näyttää vähentäneen hieman opintoihin tai työhön liittyvän kirjallisuuden käyttöä (taulukko 3). Tämä johtunee siitä, että he ovat 1970-luvun kuluessa lopettaneet opintonsa ja siirtyneet työelämään. Opintoja varten ei enää tarvitse lukea ja työelämää varten tiedot ovat vielä tuoreita. Sen sijaan 1930- ja 1940-luvuilla syntyneillä työhön ja opintoihin liittyvän kirjallisuuden käyttö on yleistynyt selvästi muita runsaammin. He ovat parhaassa työiässä olevia ihmisiä, joiden on täytynyt hankkia lisätietoja vanhojen tilalle pystyäk-

Taulukko 3. Erityyppistä kirjallisuutta puolen vuoden aikana lukeneiden osuus ikäkohorteittain vuosina 1973 ja 1981 (%).

Kirjatyyppi	S y n t y m ä v u o d e t					
	1950–58	1940–49	1930–39	1920–29	1910–19	–1909
V. 1973	(171)	(185)	(156)	(157)	(149)	(156)
Työhön tai opint. liittyviä kirjoja	44	28	17	13	4	1
Muita tietokirjoja	25	19	17	15	9	10
Romaaneja jms.	73	67	60	46	44	40
Sarjalukemistoja	35	17	6	7	5	6
V. 1981	(438)	(424)	(341)	(283)	(252)	(157)
Työhön tai opint. liittyviä kirjoja	37	39	30	16	6	1
Muita tietokirjoja	47	45	41	42	34	34
Romaaneja jms.	74	67	56	52	46	34
Sarjalukemistoja	27	18	11	8	9	3

seen kehittämään työkykyään ammattinsa muutosten mukaisesti. He ovat myös sen sukupolven ihmisiä, joille rakennemuutoksen myötä avautui ennennäkemättömän suuri määrä korkeaa ammattitaitoa vaativia työpaikkoja. Heillä on ollut mahdollisuus hyötyä sotien jälkeisestä koulutustilaisuuksien nopeasta lisäyksestä ja hankkia itselleen koulutus, joka mahdollistaa jatkuvan vastaamisen ammatin asettamiin tietovaatimusten muutoksiin.

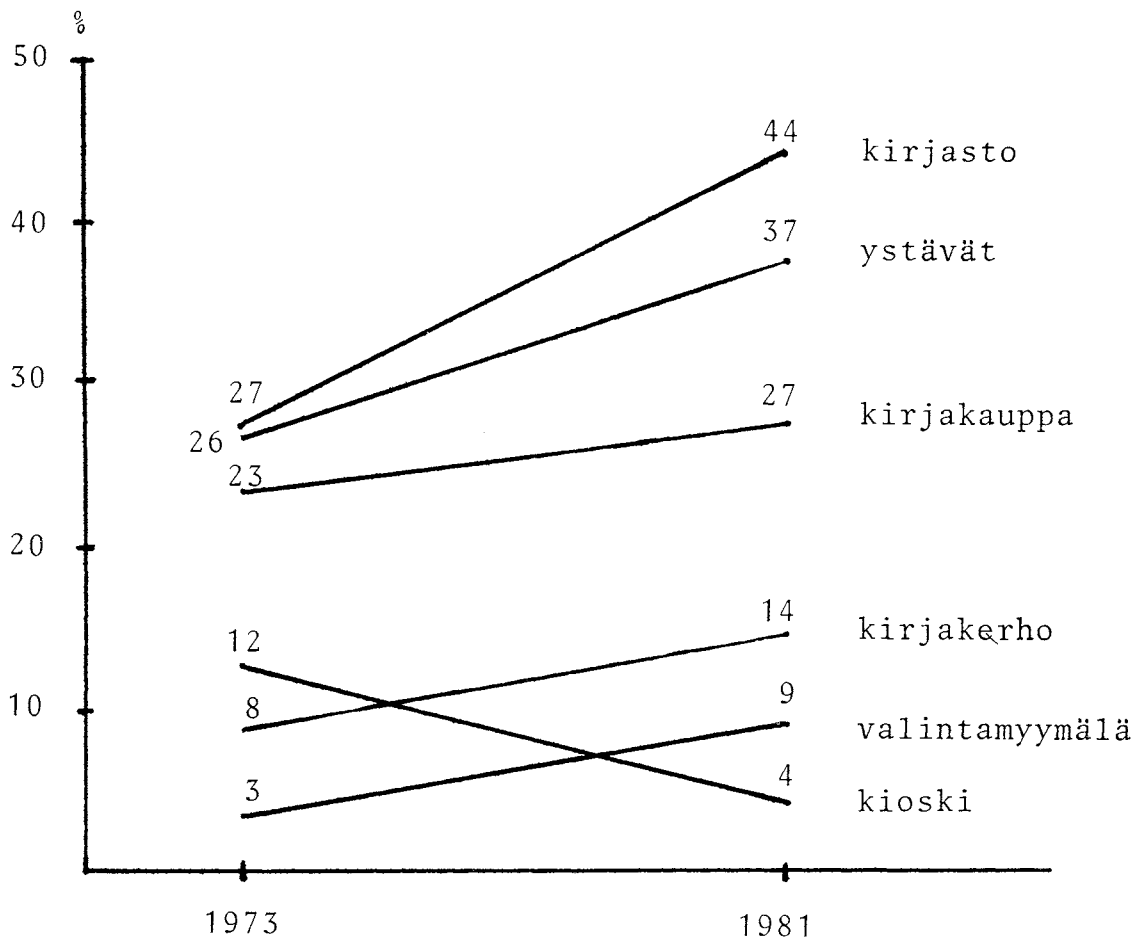
Edellisestä poiketen ennen vuotta 1930 syntyneet eivät lue juuri aikaisempaa yleisemmin kirjoja työtä tai opintoja varten. Tässä yhteydessä vuosina 1920–29 syntyneet ovat kiinnostava ryhmä, koska heitä varhemmin syntyneistä nuorimmatkin alkavat olla eläkkeelle siirtyneitä vuonna 1981. 1920-luvulla syntyneet tulivat kouluikänsä ennen sotaa, jolloin koulutusmahdollisuudet eivät vielä olleet avautuneet runsaina. He siirtyivät työelämään melko heikosti koulutettuina. Heidän tiedonhankintavalmiutensa ovat seuraavia sukupolvina heikommat. He myös sijoituivat heidän jälkeensä syntyneitä runsaammin ammatteihin, joiden tietovaatimukset ovat pienet. He lähestyvät 1970-luvun kuluessa eläkeikää. He hallitsevat ammattinsa niin, ettei sitä varten enää viitsitä tai tarvitse hankkia uutta tietoa. Heikommin koulutettuja, vanhoja työntekijöitä siirretään usein myös yksinkertaisiin, ammattitaitoa vaatimattomiin tehtäviin tai työkyvyttömyyseläkkeelle. Tämän ikäryhmän työhönosallistu-

vuus onkin laskenut 1970-luvulla runsaasti (vrt. SVT XL: 6, 35, Tilastollisia tiedonantoja 61, 26). Mm. näistä syistä heidän työhön liittyvän kirjallisuuden seuraamisensa on pysynyt miltei ennallaan.

Muun kuin opintoihin tai työhön liittyvän tietokirjallisuuden lukeminen on yleistynyt hyvin tasaisesti eri ikäryhmissä (taulukko 3). Romaanien ja muun kaunokirjallisuuden lukeminen on yleistynyt vain 1920-luvulla syntyneillä. Heidän lukemisensa on lisääntynyt muita runsaammin sen varassa. He ovat ilmeisesti sodan jälkeisessä kirjakulttuurin vahvistumisen kautena sosiaalistuneet ennen muuta kaunokirjallisuuden lukemiseen.

Sarjalukemistojen seuraaminen ei juuri ole yleistynyt eri ikäryhmissä (taulukko 3). Vaikka nuoret ovat yhä niiden perinteistä lukijakuntaa, niiden käyttö on jopa hieman vähentynyt 1950-luvulla syntyneillä. Vähenneminen koskee vähintään keskikoulun käyneitä. Vain kansakoulupohjan omaavilla niiden lukeminen on yleistynyt kymmenellä prosenttiyksiköllä. Näyttää siis siltä, että tämä kioskikirjallisuus on pystynyt saavuttamaan lukijakuntaa vain niistä väestönsosta, joiden nuoruuden lukemissosialisaation aikoihin on ollut sen kattavampaa tarjontaa. Syvemmin se näyttää juurtuneen vain sotavuosien jälkeen syntyneiden heikosti koulutettujen lukemiskenttään. Kuitenkin tarjonnan myötä sen ote nuoremmista sukupolvista on tiukentunut. Tähän viittaa se, että kun v. 1973 33 % 15–24 vuotiaista oli tarttunut sarjalukemistoihin

Kuvio 2. V. 1973 vähintään kolmesti ja v. 1981 vähintään kahdesti eri kirjakanavista kirjoja hankkineiden sekä kirjakerhoon kuuluneiden osuudet (%).

puolen vuoden sisällä, vastaava luku v. 1981 oli jo 52 %. Lisäys oli jälleen voimakkainta heikosti koulutetuilla. Vaikka näyttääkin siltä, että ihmiset vähentävät ikääntyessään sarjalukemistojen seuraamista, niiden lukeminen yleistyy niiden seuraamiseen tottuneiden sukupolvien vanhetessa.

Lukemisaktiivisuus on kasvanut sekä kansakoulun käyneillä että ylioppilastutkinnon suorittaneilla samassa tahdissa kuin väestöllä keskimäärin. Sen sijaan keskkoulun käyneiden kirjojen käyttö ei ole lisääntynyt 1970-luvulla. Siihen liittyy romaanien lukemisen lievä väheneminen.

Kirjakanavien käytön kehitys 1970-luvulla

Kirjakanavien käytön kehitystä ei voi verrata mittareiden luokitusten erojen vuoksi

täysin luotettavasti. Vuonna 1973 käytön rajana oli, että kyseisestä kanavasta hankittiin kirjoja vähintään kolmesti vuodessa. Vuonna 1981 haastateltavien edellytettiin hankkivan vähintään kirjan puolen vuoden aikana eli vähintään kaksi kirjaa vuodessa. Varhaisempi luokituskriteeri on tiukempi. Mikäli käytönlukemissa havaitaan nousua, se saattaa osin johtua tästä. Kuitenkin mittarit mahdollistavat kehityssuuntien vertailun.

Kirjojen hankinta näyttää eniten yleistyneen maksuttomista väylistä, kirjastoista sekä sukulaisilta ja tuttavilta (kuvio 2). Varsinkin kirjaston lainauskäyttö on lisääntynyt. Kun 1970-luvun alussa kirjojen hankinta jakautui tasaisesti kirjastojen, ystävyysseurteiden ja kirjakaupan kesken, vuosikymmentä myöhemmin hankinta keskittyi voimakkaammin maksuttomiin kanaviin. Kioskien käyttö kirjallisuuden hankintaväylänä on sen sijaan vähentynyt. Tämä yllättävä havainto

on yhdenmukainen sen kanssa, että Rautakirja Oy:n kirjojen markkamääräinen nettomyynti on vähentynyt puolella 1970-luvun puolivälistä 1980-luvun alkuun (Tilastollisia tiedonantoja 73, 178). Aikuisväestön kasvanut lukemisaktiiviteetti kanavoituu ilmeisesti 1970-luvulla tapahtuneen palvelujen tavoitettavuuden ja yleisen palvelutason kehittymisen vuoksi kunnallisiin kirjastoihin (vrt. Hovi 1984, 41–70, Tilastollisia tiedonantoja 73, 182). Kirjastoverkko kehittyi kirjastoautoitoiminnan laajetessa, kunnat saivat lisää päätoimisia kirjastonhoitajia ja uusia kirjastohuoneistoja sekä kokoelmat kasvoivat. Vastaavana aikana kirjakauppojen tavoitettavuus näyttää heikentyneen niiden lukumäärän vähentymisen vuoksi (Tilastollisia tiedonantoja 73, 182). Myös kirjojen kohonneet hinnat saattavat olla syynä kysynnän suuntautumiseen maksutomiin hankintatapoihin.

Kirjakauppalaitos välitti v. 1973 kirjaston jälkeen toiseksi eniten tietokirjallisuutta.¹ Kun lukemisaktiivisuuden kasvu näyttää tapahtuneen suurella määrällä tietokirjallisuuden varassa, sen olisi otaksunut kasvattavan myös kirjakaupan käyttökuluja. Kun näin ei ole tapahtunut, tietokirjallisuuden kysyntä lienee suuntautunut entistä suuremmassa määrin kunnallisiin kirjastoihin. Tähän viittaa se, että aikuisten tietokirjallisuuden lainaus on kasvanut muita kirjaryhmiä voimakkaammin kaupungeissa vuosina 1977–81 ja muissa kunnissa vuosina 1973–81 (Hovi 1984, 63–65). Työhön ja opintoihin liittyvää kirjallisuutta hankittaneen myös kasvavassa määrin tieteellisistä kirjastoista.

Naisten miehiä voimakkaampi lukemisharastuksen kasvu näkyy myös heidän kirjastonkäyttönsä keskimääräistä runsaampana lisääntymisenä. Naisilla kirjalainaus yleistyi 21:llä ja miehillä 13:lla prosenttiyksiköllä. Korkeasti koulutetut ovat alkaneet suosia 1970-luvun kuluessa ystävyyssuhteita myös kirjahankinnan keinona. Tämän hankintatavan käyttö oli yleistynyt ylioppilastutkimnon suorittaneilla peräti 22 prosenttiyksiköllä vähemmän koulutettujen ryhmän lisäyksen olessa vain muutamia prosenttiyksiköitä. Heille tämä hankintatapa on kohonnut kirjastojen ja kirjakaupan rinnalle. Ilmeisesti tähän on ollut vaikuttamassa kirjojen kallis hinta.

Lopuksi

Vaikka kirjan yleisön kasvu aikuisväestös-

sä näyttääkin Suomessa taittuneen 1970-luvun kuluessa, ne, jotka lukevat, tarttuvat kirjaan entistä useammin. Aikuisväestö on jakautumassa niihin, jotka eivät lue lainkaan ja aktiivilukijoihin. Samalla lukeminen on muuttunut instrumentaalisemmaksi. Tietokirjallisuus on kohoamassa suomalaisten lukemiskentässä kaunokirjallisuuden rinnalle. Työhön tai opintoihin liittyvää ja varsinkin muuta tietokirjallisuutta on alettu lukea yhä yleisemmin kaunokirjallisuuden lukemisen lisääntyessä vain hieman. Tietokirjallisuuden kysynnän kasvulla on juurensa yhteiskunnan rakennemuutoksessa. Ammatti- ja elinkeinokanteen raju muuttuminen ovat luoneet runsaasti työtehtäviä, joilla on korkeat ja muuttuvat tietovaatimukset. Yhteiskunnan organisaation monimutkaistuesssa ja virallistuesssa perinnetietämys joutuu väistymään tietoisien tiedonhankinnan tieltä. Koulutus, harrastukset ja muu työn ulkopuolinen toiminta edellyttävät yhä runsaammin erikoistietoja. Toisaalta koulutustason nousu on lisännyt huomattavasti kansalaisten tiedonhankintavalmiuksia. Myös elämän sisäisen hallinnan ongelmat suuntaavat lukemista yleiseen tietokirjallisuuteen.

Aktiivit lukijat lukevat yleensä myös runsaimmin tietokirjallisuutta. Väestön polarisoituminen vähän tai ei lainkaan lukeviin ja yhä aktiivimmin kirjoja käyttäviin merkitsee sitä, että osa väestöstä, heikommin koulutetut sekä perinteisissä teollisuusammateissa toimivat, jättävät käyttämättä yhtä elämänhallinnan keskeistä välinettä. Eri koulutusryhmien väliset erot kirjallisuuden käytössä eivät ole kaventuneet vuosikymmenen kuluessa. Myöskään kirjastopalveluiden voimakas kehitys 1970-luvulla ei ole kaventanut eri koulutusryhmien välisiä lainauskäyttöeroja. Näyttää siltä, että yhtäläisten mahdollisuuksien tarjonta ei kulttuurinkaan alueella johda niiden yhtäläiseen käyttöön. Kirjaston tulisi kuitenkin pyrkiä osaltaan poistamaan kansalaisten tiedollista ja kulttuurista eriarvoisuutta suuntaamalla palvelujaan erityisesti niiden suhteen osattomiin ryhmiin. Kun tämä ei ole onnistunut 1970-luvulla yleistä palvelutasoa kohennettaessa, kirjastojen lienee etsittävä uusia, eriytyneempiä keinoja ongelman ratkaisemiseksi.

1970-luvun rakennemuutokset ovat siis olleet kirjanlukemista ylläpitäviä. Sähköisen joukkoviestinnän ohjelmatarjonta ei lisääntynyt kovin runsaasti 1970-luvulla, joten sekään ei ole ollut painamassa kirjan käyttöä alas. Kulutuksen osalta esimerkiksi television keskimääräinen päivittäinen katseluaika li-

¹ Tieto on laskettu K. Eskola 1979, taulukko 54:n perusteella.

sääntyi vain 12 minuuttia vuodesta 1973 vuoteen 1982 (Erholm & Silvo 1983, 22). Vuoden 1981 lopulta asiaa tarkastellen kirjan ja lukemisen asema näytti vielä vakaalta. Niiden asemaa saattaa kuitenkin horjuttaa 1980-luvulla Suomessakin tapahtuvaksi otaksuttu sähköisen tiedonvälityksen, videoiden, paikallisradion, TV-satelliittien ja kaapelitelevision, ohjelmatarjonnan voimakas lisäys. Kehityksen pelätään vähentävän ratkaisevasti kirjojen lukemista. Vastaavanlaisia arvioita on kuitenkin esitetty aina sähköisen tiedonvälityksen uusien kehitysvaiheiden toteutuessa, mm. otettaessa televisiota käyttöön. Kuitenkaan arviot kirjanlukemisen väheneemisestä eivät yleensä ole pitäneet paikkaansa. Ehkäpä tälläkin kertaa synkimmät kirjakulttuurin tuhon ennustukset ovat väärässä. Sähköisen viestinnän kehitys saattaa pienentää kirjaa viihteekseen käyttävää yleisöä, mutta tiedollisista tai taiteellisista vaikutuksista siihen tarttuvien lukuintoa se tuskin vähentää. Näyttää päinvastoin siltä, että suomalaisen yhteiskunnan rakenteelliset muutokset korostavat kirjan tiedollisia tehtäviä.

Hyväksytty julkaistavaksi 13. 9. 1984.

Lähteet

- Alestalo, M., Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Juva 1980, 102–180.
- Asp, E., Työelämän uudistuminen ja vaikutukset koulutukseen. Teoksessa *Opetusministeriön suunnittelusihteeristön julkaisuja 1*. Hki 1983, 19–34.
- Björling, G., *Kosmos valmiiksi kirjoitettu*. Runoja. Keuruu 1972.
- Daun, Å., The materialistic life-style: some socio-psychological aspects. Teoksessa *Uusitalo, L. (ed.), Consumer behavior and environmental quality*. Aldershot 1983, 6–16.
- Erholm, E. & Silvo, I., Radio- ja televisio-ohjelmien seuraaminen 1976–82. Oy Yleisradio Ab, Suunnittelu- ja tutkimusosasto. Sarja B 8. Hki 1983.
- Eskola, A., Ikä, koulunkäynti ja lukeminen eli miten problematisoida itsestäänselvyksiä. *Sosiologipäivät Tampere 26.–27. 6. 1976*. Moniste.
- Eskola, K., *Suomalaiset kirjanlukijoina*. Hki 1979.
- Eskola, K., *Sukupolvet ja lukukokemukset*. *Sosiologia* 18(4): 287–296. 1981.
- Franzmann, B., *Buchmarkt und Leserforschung in der Bundesrepublik Deutschland*. Teoksessa *Buch und Lesen International*. Gütersloch 1981, 199–217.
- Gallup-tutkimus kirjamarkkinoista ja kirjallisuudesta. *Suomen kirjakaupalehti* 49(15): 197–199. 1946.
- Gereben, F., Changes in reading habits and library use in Hungary. *International seminar »Role of books and reading in cultural development»*. Moscow 22–24 May 1984. Moniste.
- Hovi, I., *Yleiset kirjastot 1969–1981. Kehityslinjoja ja vaikutusyhteyksiä*. Pieksämäki 1984.
- Kortteinen, M., *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Keuruu 1982.
- Lappi, U., *Kirjankustannustoiminta Suomessa*. i.p. (1983).
- Luckham, B., *Book reading: In decline as recreation but growing as a vocational and educational pursuit*. *International seminar »Role of books and reading in cultural development»*. Moscow 22–24 May 1984. Moniste.
- Läs! *Rapport från 1982 års bokutredning*. Stockholm 1983.
- Mäkelä, K., *Yhteiskunnallinen työ ja sen jakaminen*. *Sosiologia* 20(3): 190–196. 1983.
- Roos, J-P., *Elämisen laatu ja elämäntapa 1970-luvulla*. *Sosiaalinen aikakauskirja* 74(6): 17–22. 1980.
- Roos, J-P., *Työaikakysymys, yhteiskunnan muutos ja elämäntapa*. *Työaikakomitea 1980:n mietinnön (KM 1983: 69) liite 6*. Hki 1983, 1-84.
- Schmidtchen, G., *Lesekultur in Deutschland 1974*. *Börsenblatt für Deutschen Buchhandel – Frankfurter Aufgabe*, 30: 705–896. 1974.
- Sulkunen, P., *Alkoholin kulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeen*. *Sosiaalipoliittikka* 5: 129–170. 1980.

- SVT VI C:106 XVII. Väestö ja asuminen 1950–1980. Hki 1983.
- SVT XL: 6. Työvoimatiedustelu 1981. Hki 1982.
- Television and human behavior. New York 1978.
- Tiihonen, P., Television vaikutuksesta kirjastojen käyttöön. Tampereen yliopiston lehdistöopin laitos. Monistesarja 1. 1969.
- Tilastollisia tiedonantoja 60. Kulttuuritilasto 1977. Tilastokeskus, Hki 1978.
- Tilastollisia tiedonantoja 61. Työvoimatiedustelut 1959–75. Tilastokeskus, Hki 1982.
- Tilastollisia tiedonantoja 72. Naisten asema 1982. Tilastokeskus, Hki 1984.
- Tilastollisia tiedonantoja 73. Kulttuuritilasto 1981. Tilastokeskus, Hki 1984.
- Työterveyslaitos. Katsauksia 57. Naiset ja työ. Hki 1983.
- Uusitalo, L., Työllisyys ja palvelut. Sosiologia 20(3): 227–236. 1983.
- Vakkari, P., Social structure, book reading and the functions of public libraries. International seminar »Role of books and reading in cultural development». Moscow 22–24 May 1984. Moniste.
- Wilensky, H., Family life cycle, work and the quality of life: Reflections on the roots of happiness, despair and indifference in modern society. Teoksessa Gardell, B. & Johansson, G. (eds.), Working life. Chichester 1981, 235–265.